

УДК 336.71+336.368+339.56+339.9+53.01
JEL Codes: D40, F40, G20, E44, L10

Л. В. ШІРІНЯН,
*професор, доктор економічних наук,
завкафедрою фінансів
Навчально-наукового інституту економіки і управління
Національного університету харчових технологій,
А. С. ШІРІНЯН,
*доцент, доктор фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник Навчально-наукового центру НАН України,
головний науковий співробітник Проблемної науково-дослідної лабораторії
Національного університету харчових технологій
(Київ)**

МЕТОДОЛОГІЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ВІДКРИТОСТІ РИНКІВ БАНКІВСЬКИХ І СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ *

Розглянуто діяльність банків і страховиків з іноземним капіталом на ринках фінансових послуг України. Запропоновано методологію комплексної оцінки відкритості ринку. Розроблено класифікацію типів ринків за критерієм відкритості на основі відомих економічних нормативів і моделей явищ у природничих науках. Узагальнено підхід за допомогою інтегрального показника відкритості ринку. Показано, що ринки банківського і страхового секторів України є відкритими: банківський ринок є відкритим і залежним, а страховий – відкритим, оптимальним із збереженням національних переваг і водночас експортоорієнтованим.

Ключові слова: відкритість ринку, ринок фінансових послуг, банки і страховики з іноземним капіталом, критерій відкритості, інтегральний показник відкритості.

L. V. SHIRINYAN,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Chair of Finances,
Educational and Research Institute of Economics and Management,
National University of Food Technologies,
A. S. SHIRINYAN,
*Associate Professor, Ph. D., Doctor of Phys. & Math. Sci.,
Senior Researcher, Educational and Research Center of the NAS of Ukraine,
Principal Researcher, Research Laboratory of the National University of Food Technologies
(Kyiv)**

METHODOLOGY FOR A COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF A MARKET OPENNESS OF THE BANKING AND INSURANCE SERVICES IN UKRAINE

The article deals with the activity of banks and insurers with foreign capital in markets of financial services of Ukraine. The methodology for a comprehensive assessment of market openness is

© Шірінян Лада Василівна (Shirinyan Lada Vasylivna), 2017; e-mail: ladashirinyan@ukr.net;

© Шірінян Арам Сергійович (Shirinyan Aram Sergiyovych), 2017; e-mail: aramshirinyan@ukr.net.

* Результати дослідження отримано в рамках держбюджетної теми кафедри фінансів Національного університету харчових технологій (м. Київ) "Комплексна оцінка та шляхи підвищення конкурентоспроможності страхового ринку України в контексті європейської інтеграції"

proposed. Authors elaborated a classification of market types according to the criterion of degree of openness. The classification is guided by the known economical quotas and models of phenomena in natural sciences. The approach is generalized with the help of an integral index of the market openness. It is shown that markets of banking and insurance sectors of Ukraine are open: banking market is open and dependent; insurance market is open and optimal with preservation of national preferences and export-oriented at the same time.

Keywords: market openness, market of financial services, banks and insurers with foreign capital, criterion of openness, integral index of the market openness.

Фінансова інтернаціоналізація впливає на діяльність вітчизняних постачальників фінансових послуг та розвиток ринків фінансових послуг України. Так, у банківській системі України після її вступу до СОТ іноземні банки можуть відкривати філії. Починаючи з 2007 р., частка іноземного капіталу в статутному капіталі банківських установ перевищила 35% і сьогодні становить близько 50%; у галузі страхування після 2013 р. страховикам-нерезидентам дозволено відкривати філії на території України, а нині частка страховиків з іноземним капіталом уже досягла рівня 25–30%. Згідно із ст. 1 Закону України “Про режими іноземного інвестування”, банком з іноземним капіталом (далі – БІК) вважається установа, в якій частка капіталу, що належить іноземному інвестору, становить не менш як 10% *. Водночас українське законодавство не містить ані граничного рівня такої частки, ані механізмів запобігання виведенню коштів за межі України через БІК.

В економічній літературі точаться дискусії з приводу кількості іноземних гравців на ринку для його подальшого ефективного розвитку і відкритості. Цими питаннями займаються такі автори, як О. Барановський [1], В. Геєць [2], О. Дзюблюк [3], М. Єрмошенко [4], О. Залетов [5], Р. Корнилюк [6], В. Міщенко і Р. Набок [7], О. Саніна і Ю. Кірієнко [8], Т. Смолженко і О. Другов [9], Л. Шірінян [10]. Одна група дослідників спирається на успішний досвід розвинутих країн і країн-сусідів і вважає, що збільшення частки гравців з іноземним капіталом на ринках фінансових послуг є стабілізуючим фактором. Інші фахівці акцентують увагу на необхідності забезпечення національних інтересів і вважають, що зростання частки гравців з іноземним капіталом призводить до підвищення ризиків негативного впливу екзогенних факторів. Із цих позицій проблема має віртуальну аналогію з дволиким богом вхідних воріт Янусом, одне обличчя якого “запрошує” іноземного інвестора, а інше – навпаки, “протидіє” його присутності на ринку.

Традиційно для оцінки відкритості розглядають макромасштаби економіки країни і визначають експортні та імпорتنі квоти (або зовнішньоторговельну квоту, експортний потенціал, квоту інвестицій) як відношення експорту або імпорту країни конкретного року до ВВП: наприклад, для України, Польщі та Великобританії – 40–50%, для Німеччини та Австрії – 50–60%, для США, Австралії та Японії – 15–25%, для Гонконгу, Сінгапуру – 200–220%, для Люксембургу – 160% [9, с. 17; 11, с. 66].

Основним кількісним показником для аналізу впливу іноземних гравців на ринку є коефіцієнт відкритості у вигляді частки іноземного капіталу. У наказі

(№ державної реєстрації 0117U001246, наказ МОНУ № 198 від 10.02.2017, термін виконання 2017–2019 рр.). Частина результатів стосовно страхового ринку одержана за міжнародною програмою DAAD “Bilateral Exchange of Academics 2016 (57210233)” (спільний україно-німецький проект 91610954).

* Про режими іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>.

Міністерства економічного розвитку та торгівлі України 2013 р. наведено "частку іноземного капіталу в статутному капіталі банків" з таким переліком індикаторів економічної безпеки: оптимально – 20–25%, задовільно – 26–30%, незадовільно – 31–35%, небезпечно – 36–40%, критично з втратою контролю над банківською системою – 41–60% *. Можна частково погодитися з такою градацією в частині кореляції зростання ризиків разом із зростанням участі іноземних гравців. Водночас наведені критерії, на нашу думку, є досить жорсткими і не враховують сучасних ринкових механізмів саморегуляції ринку, коли потреба в державному контролі є мінімальною. Наразі існує необхідність у комплексних кількісних критеріях відкритості для ринків фінансових послуг з урахуванням регіональних меж ринку всередині країни. Це стосується банківського і страхового секторів, ринку кредитування, ринків цінних паперів і фінансових активів та інших ринків товарів і послуг. Саме тому актуальним стає дослідження діяльності суб'єктів з іноземним капіталом на українських ринках фінансових послуг як у контексті європейської інтеграції України, так і з позицій визначення ступеня впливу таких гравців на показник відкритості ринків.

Вивченню питань присутності іноземного капіталу на різних сегментах ринків фінансових послуг присвятили свої праці такі зарубіжні дослідники, як А. Бергер [12], М. Бордо [13], С. Клаесенс [14], Дж. Камінс [15], Р. де Хаас [16], П. Хадвек [17], Й. Ма та Н. Поп [18]. Аналіз банківського і страхового сегментів фінансового сектору України також здійснювали українські науковці, які розглядали різні аспекти проблеми на основі статистичних даних уповноважених органів. Проте вітчизняним працям бракує чітких критеріїв для визначення ступеня відкритості ринку, що забезпечило б наукове обґрунтування результируючих положень, яке базується на використанні аналітичних матеріалів і економіко-математичного моделювання.

Правління Національного банку України у 2017 р. встановило нові критерії поділу банків на три окремі групи, серед яких є група "банки іноземних банківських груп – банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам" **. Можна погодитися з необхідністю визначення такої групи для представлення і порівняння результатів діяльності іноземних установ у банківському секторі України. Однак наведений поділ, на нашу думку, є недостатнім, оскільки фактично не враховує приватних іноземних інвесторів, тобто не охоплює БІК у випадку іноземного приватного інвестора і не дає можливості достовірно визначити ступінь відкритості ринку. Водночас НБУ щороку публікує показники діяльності банків України і надає інформацію про кількість БІК та участь іноземних інвесторів у активах і капіталах українських банків.

Отже, **мета статті** – дослідити ступінь відкритості ринків фінансових послуг України. Для порівняння були обрані ринки банківських і страхових послуг, оскільки вони є одними з найбільших за рівнем капіталізації серед ринків фінансових послуг у країні.

---

* Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

** Національний банк України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

У даній праці ставиться завдання запропонувати критерії ступеня відкритості ринків, які б узгоджувалися з результатами інших досліджень у галузі фінансів, банківської справи і страхування, відповідали загальним економічним законам і враховували відомі підходи в природничих науках. Сучасна економіка спирається на природничі науки, тому що вони вже накопичили багатий досвід побудови і дослідження динамічних моделей еволюції систем, і тому впровадження в економіку методології природознавства, на нашу думку, є цілком логічним і виправданим.

Переважаю більшість публікацій з такої проблематики присвячено визначенню корелюючого поняття “відкрита економіка”. Кількісні розрахунки зазвичай спираються на макромасштаби економіки країни і встановлюють так звані експортні (та імпортні) квоти як відношення експорту (або імпорту) конкретного року до ВВП. У даній статті ми не ставимо за мету такий аналіз, а досліджуємо рівень ринків фінансових послуг. Зауважимо, що ми розглядаємо поняття “відкрита економіка” як таке, що визначає національне господарство, в якому існує майже безбар’єрний доступ іноземним товарам, послугам та інвестиціям на практично всі ринки і у більшість галузей. Таке розуміння відкритості відображає аспект переміщення фінансових потоків між країнами і ринками і характеризує ринки, на яких діють зарубіжні постачальники послуг.

Стосовно граничних значень експортної квоти для визначення відкритої економіки у фаховій літературі висловлюються різні думки. Так, дослідник Є. Авдокушин вважав прийнятним для відкритої економіки розмір експортної квоти на рівні 10% [19, с. 137]. Інші вчені на основі статистичних даних більшості економічно розвинутих країн показують оптимальний рівень зовнішньоторговельної відкритості 30–40% [20, с. 56; 21, с. 21]. З останньою думкою в цілому можна погодитися з різних міркувань. По-перше, переважна кількість країн світу дотепер мали експортну квоту в межах 20–45% [21, с. 18]. По-друге, динаміка світових ринкових процесів зумовлює поступове прискорення змін в економічному середовищі і зростаючу інтенсивність взаємозв’язків у сфері фінансів. Іншими словами, всі суспільні процеси актуалізуються, і вплив глобалізаційних процесів на Україну з плином часу має привести до зростання оптимального показника відкритості ринку. Вже сьогодні країни з високими доходами на душу населення демонструють відкритість власних економік у межах 50–80% * [22].

Згідно з розпорядженням Антимонопольного комітету України від 2002 р., під “ступенем відкритості ринку” розуміють питому вагу товарів (товарних груп), які ввозять через географічні (територіальні) межі ринку, в загальному обсягу ринку **. Розпорядження визначає територіальні межі ринку, де за звичайних умов споживач може легко задовольнити свій попит на певний товар чи послугу або на їх частину на рівні держави, області, району, міста тощо. У подальшому ми врахуємо такий підхід і відповідний поділ для аналізу відкритості ринків фінансових послуг. З таких позицій “ізольованим”, або “закритим”, можна вважати ринок країни, в якому відсутні експорт та імпорт товарів і послуг.

* World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>.

** Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб’єктів господарювання на ринку : Розпорядження Антимонопольного комітету України від 05.03.2002 р. № 49-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02>.

Цікаво порівняти представлений тут підхід з відповідним йому у природничих науках. У фізиці ізольованою, або замкнутою, вважається система, яка не обмінюється з навколишнім середовищем ні речовиною, ні енергією, а неізольованою — яка обмінюється *. Як результат, узагальнення досвіду у фізиці постулюється: ізольована система поступово приходить у стан рівноваги, з якого мимоволі вийти не може. До того ж, така ідеалізована система укладена в жорстку, непроникну для тепла і зовнішніх полів оболонку (за аналогією, в економіці — це бар'єри входження на ринок і виходу з ринку), яка не взаємодіє з навколишнім середовищем і зовнішніми тілами. У фізиці закритою вважається система, яка обмінюється з оточуючим середовищем тільки енергією, а відкритою — яка обмінюється речовиною та енергією. Як бачимо, у природничих науках поняття "ізольована система" і "закрита система" не є тотожними. Ми використовуємо такий поділ у подальшому.

Важливим аспектом для дослідження властивостей систем у фізиці є те, що саме замкнуті системи визначають чистоту досліду, вільного від привнесених чинників. У стані рівноваги реакція закритих систем на будь-яке збурення відбувається таким чином, щоб, згідно з принципом Ле Шательє і Брауна, зменшити його наслідки **. Якщо спроектувати таке бачення на економічні явища, то це означає, що саме ізольовані й закриті ринки мають давати справжні відомості про економічні закони "своїєї" природи, а динаміка відкритого ринку зумовлена переважно "не своїми", а екзогенними факторами і характеризує не стільки ринок, скільки зовнішній вплив.

У випадку закритого ринку вага товарів і послуг за участю іноземних гравців є меншою за 10% і не впливає на його загальний стан. Так, існуючі дані свідчать про фактичну закритість радянської економіки: частка експорту у ВВП колишнього СРСР у 1989 р. становила 7,4%, імпорту — 7,8%, а частка зовнішньоторговельного обороту була на рівні 15,2% ***. Розрахунки для 120 країн світу показали, що в тих країнах, де в останню чверть століття проводилася політика закритої економіки, середньорічний приріст ВВП (у розрахунку на душу населення) становив 0,7%, а там, де дотримувалися політики відкритої економіки, — майже у 5 разів вищим [23, с. 640]. Сьогодні більшість дослідників схиляються до думки, що для ефективного розвитку будь-який ринок має бути відкритим.

Вітчизняні фахівці у сфері фінансів, досліджуючи фінансовий сектор, прагнуть порівнювати економічні зміни в Україні з відповідними в країнах-сусідах. Успішний досвід Польщі за останнє десятиліття свідчить, що збільшення частки БІК в активах банківської системи до 60–70% може бути позитивним і стабілізуючим сценарієм розвитку фінансового сектору, отже, його можна імплементувати в українську банківську систему через БІК чи філії іноземних банківських груп.

Нині у банківському секторі України є банки з іноземним капіталом; за 2016 р. загальна кількість банків зменшилася і нині становить близько 90, з них 38 — банки з іноземним капіталом або банки іноземних банківських груп. Серед потужних гравців БІК на українському ринку можна назвати "Райффайзен банк Аваль" (Ав-

* Closed system / Wikipedia [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

** Le Chatelier's principle / Wikipedia [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

*** Народное хозяйство СССР в 1989 г. : Статистический ежегодник / Госкомстат СССР. — М. : Финансы и статистика, 1990. — 766 с. — с. 357.

стрія), “Креді Агріколь Банк” (Франція), “Кредобанк” (Польща), “УкрСиббанк” (Франція), “Сітібанк (Україна)” (США), “ПроКредит Банк” (Німеччина), “ОТП Банк” (Угорщина), “ІНГ Банк Україна” (Нідерланди), “Правекс-Банк” (Італія), “Укрсоцбанк” і “Альфа-Банк” (РФ) *.

У страховому секторі України також є страховики з іноземним капіталом (далі – СКІК): за 2016 р. кількість страховиків зменшилась на 51 і сьогодні становить 310 (39 компаній із страхування життя та 271 – за іншими видами страхування), з яких 116 – СКІК **. У 2017 р. іноземний капітал на страховому ринку України представлений компаніями і групами переважно європейських країн: “Vienna Insurance Group” і “UNIQA Internationale Beteiligungs-Verwaltungs GmbH” (Австрія), “Munich Re Group” і “ERGO Insurance Group” (Німеччина), “АХА Group” (Франція), “Aegon Group” і “International Insurance Consortium B.V.” (Нідерланди), “AIG Group” (США), “PZU Group” (Польща), “Gramble Investments LTD” (Кіпр). Усі засновані ними СКІК входять до топ-10 найбільших страховиків України ***.

Вихід іноземних інвесторів на українські ринки фінансових послуг може здійснюватися двома основними способами: відкриттям дочірньої компанії в Україні та купівлею вітчизняної установи з подальшим інвестуванням значних фінансових ресурсів. При купівлі компаній з розвинутою мережею філій, налагодженими каналами реалізації послуг інвестори привносять новітні технології збуту та корпоративні традиції. При купівлі дрібних і маловідомих компаній інвестор змінює назву, стратегію просування на ринку, повністю запозичує методи роботи материнської компанії [24].

Сформулюємо кількісні критерії для ступеня відкритості ринків фінансових послуг.

Опис методології

Зарубіжні вчені Дж. Петерсон і Р. Баррас [25, р. 137] запропонували визначати конкурентоспроможність країни щодо специфічного продукту за допомогою її частки в обсягу його експорту:

$$\varphi_E = 100\% \cdot E_i / E, \quad (1)$$

де φ_E – ступінь конкурентоспроможності i -ї країни щодо специфічного продукту (%); E_i – обсяг експорту продукту i -ї країни на територію інших ринків; E – загальний обсяг експорту продукту всіх країн. Фактично коефіцієнт φ_E вказує на відносну величину переміщення товарів.

Запропонуємо оцінку відкритості ринку для випадку певної послуги, спираючись на подібний підхід. Доцільно врахувати, що компанії БІК і СКІК служать інтересам засновників, і тому можна очікувати високого рівня впливу через них коштів за межі країни (наприклад, для СКІК – за рахунок перестрахування). Виходячи з цього, ми пропонуємо визначати *ступінь відкритості ринку* як частку загального обсягу імпорту (або експорту) відповідної послуги з територій інших ринків (або країн) до загального обсягу таких послуг на ринку:

* Національний банк України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>; Рейтинг самых надежных банков Украины в 2017 году // Интернет-журнал Фориншурер. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/rating-banks>.

** Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/>.

*** Там же; Рейтинг страховых компаний Украины за 12 месяцев 2016 года // Интернет-журнал Фориншурер. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/ratings/nonlife/16/12/1>.

$$\varphi_{\text{ІМ}} = 100\% \cdot \text{ОІ} / \text{ОП}, \quad (2)$$

$$\varphi_{\text{ЕК}} = 100\% \cdot \text{ОЕ} / \text{ОП}, \quad (3)$$

де $\varphi_{\text{ІМ}}$ – ступінь відкритості ринку за обсягом імпорту послуги чи специфічного продукту (%); $\varphi_{\text{ЕК}}$ – ступінь відкритості ринку за обсягом експорту послуги чи специфічного продукту (%); ОІ – обсяг імпорту послуги чи продукту на ринок з території інших ринків; ОЕ – обсяг експорту послуги чи товару на територію інших ринків; ОП – загальний обсяг відповідних послуг на досліджуваному ринку. Важливість показників у формулах (2) і (3) зумовлено тим, що вони виявляють грошові потоки поза межами ринку (країни). Кількісні межі наведених показників варіюються від 0% до 100% і тому не потребують нормалізацій значень для подальших розрахунків, що набагато спрощує аналіз.

Оцінку конкуренції на ринку певної продукції прийнято проводити шляхом знаходження частки учасника ринку в реалізації відповідної продукції [18, р. 331; 26, с. 280; 27, с. 48]. Цього вимагає Антимонопольне законодавство України. Згідно з таким підходом, "експортувати" послугу за межі ринку зовсім не обов'язково. Як бачимо, цей підхід є дещо подібним до наведеної оцінки за формулою (1): в обох випадках визначається частка продукції чи товару. На нашу думку, він дає можливість урахувати територіальні межі ринку і у такий спосіб ввести показник відкритості ринку.

Відносний показник відкритості ринку для банківського сектору – так званий *показник відкритості ринку за банківськими послугами (%)* – визначимо як відношення обсягу банківських послуг БІК усередині ринку до загального обсягу банківських послуг на ринку:

$$\varphi_{\text{БП}} = 100\% \text{ БП}_{\text{БІК}} / \text{БП}, \quad (4, \text{ а})$$

де БП – загальний обсяг банківських послуг на ринку (загальні доходи всіх банків); $\text{БП}_{\text{БІК}}$ – банківські послуги всіх БІК на ринку (сумарні доходи БІК).

Формулу (4) може бути дещо змінено з урахуванням наявної інформації. Наприклад, запроваджені у 2017 р. критерії НБУ стосовно поділу типів банків розкривають інформацію про банки іноземних банківських груп (далі – БІБГ). Саме тому в чисельнику показник $\text{БП}_{\text{БІК}}$ може бути замінений на $\text{БП}_{\text{БІБГ}}$ (доходи банків іноземних банківських груп), а у знаменнику – на БП (загальні доходи всіх банків):

$$\varphi_{\text{БП}} = 100\% \text{ БП}_{\text{БІБГ}} / \text{БП}. \quad (4, \text{ б})$$

Подібний підхід у страховому секторі дозволяє визначити так званий *показник відкритості страхового ринку за преміями (%)* як відношення загального обсягу страхових премій СКІК до загального обсягу страхових послуг на страховому ринку України:

$$\varphi_{\text{ЧП}} = 100\% \text{ ЧП}_{\text{СКІК}} / \text{ЧП}, \quad (5)$$

де ЧП – чисті премії всіх страховиків на страховому ринку; $\text{ЧП}_{\text{СКІК}}$ – чисті премії всіх СКІК на ринку. Чистими преміями вважають отримані премії СКІК за вирахуванням тієї частини премій, що була передана у перестраховання.

Ми і далі використовуватимемо подібний підхід, запропонувавши для детального аналізу інший коефіцієнт, який може бути застосований для дослідження ступеня відкритості ринку, а саме *показник відкритості ринку за кількістю БІК чи СКІК*. Він визначається як відношення кількості БІК (чи СКІК) на ринку до загальної кількості гравців на ринку:

$$\varphi_N = 100\% N_{\text{БІК}} / N \quad (6)$$

або

$$\varphi_N = 100\% N_{\text{СКІК}} / N, \quad (7)$$

де φ_N – вага БІК чи СКІК у загальній кількості постачальників послуг (%); $N_{\text{БІК}}$ – кількість БІК ($N_{\text{СКІК}}$ – кількість СКІК) на ринку; N – загальна кількість гравців – постачальників певних послуг на ринку. Залежно від наявних даних і потреб дослідження у формулах (6) і (7) значення $N_{\text{БІК}}$, $N_{\text{СКІК}}$ та N можуть бути замінені на кількість філій і відділень постачальників послуг на ринку.

Уповноважені органи, НБУ і Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (далі – Нацкомфінпослуг) в офіційних звітах визначають частку іноземного капіталу. За таким підходом, можна використовувати інший показник, а саме *ступінь відкритості ринку за іноземним капіталом (активами)*. Формули для його розрахунку (у %) матимуть такий вигляд:

для банківського сектору

$$\varphi_A = 100\% A_{\text{БІК}} / A, \quad (8)$$

для страхового сектору

$$\varphi_A = 100\% A_{\text{СКІК}} / A, \quad (9)$$

де A – капітал усіх гравців – постачальників певних послуг на ринку; $A_{\text{БІК}}$ або $A_{\text{СКІК}}$ – капітал іноземного походження (наприклад, у статутному капіталі), відповідно, БІК чи СКІК, які працюють в Україні. Залежно від цілей дослідження у формулах (8) і (9) значення $A_{\text{БІК}}$, $A_{\text{СКІК}}$ та A можуть бути замінені на активи іноземного походження БІК чи СКІК і активи всіх постачальників послуг на ринку.

Показники (6)–(9) застосовуються в річних звітах НБУ і Нацкомфінпослуг, тому стали найбільш вживаними в численних публікаціях українських дослідників, які фактично мультиплікують статистичні дані звітів названих уповноважених органів.

Зрозуміло, що участь іноземного капіталу в капіталах українських установ свідчить про інвестиційну привабливість ринку. Водночас значення φ_A на рівні понад 50% може говорити про високу залежність ринку від іноземного капіталу, зумовлювати зменшення внутрішньогалузевої частки послуг усередині країни і нівелювання національних переваг. На нашу думку, для країн з перехідною економікою, до яких належить і Україна, інтеграція національних ринків у світове господарство має відбуватися гомогенно, без невиправданих стрибків, тобто потрібно поєднувати відкритість з прагматичним протекціонізмом разом з національними перевагами. З урахуванням наведених аргументів, досвіду інших країн і національних пріоритетів, а також наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо забезпечення економічної безпеки*, оптимальною, на нашу думку, для України на теперішньому етапі розвитку можна вважати ступінь відкритості ринків в інтервалі від 10% до третини послуг на ринку, тобто близько 35%.

Також слід зазначити, що формули (2) і (3) можуть бути деталізовані додатковими показниками. Продемонструємо це на прикладі страхового сектору для операцій перестрахування за допомогою *ступеня відкритості ринку за операціями перестрахування (%)*. Відповідний показник $\varphi_{\text{ПП}}$ залежить від відношення сплачених перестраховикам-нерезидентам страхових премій ($\text{ПП}_{\text{НР}}$) до загальної суми премій на ринку за операціями перестрахування (ПП):

$$\varphi_{\text{ПП}} = 100\% \text{ПП}_{\text{НР}} / \text{ПП}. \quad (10)$$

* Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

Малі значення показника $\varphi_{\text{ПП}}$ — менші за 10% — характеризуватимуть закритий ринок, а великі — понад 50% — демонструватимуть проблему відпливу коштів, отже, вимога щодо оптимального значення в межах 10–35% залишається в силі.

Внутрішньогалузеву спеціалізацію ринку фінансових послуг доцільно, на наш погляд, аналізувати за допомогою іншого додаткового показника, що корелює з показниками відкритості з формул (2) і (3), а саме за допомогою *показника внутрішньогалузєвої спеціалізації ринку послуг (%)*. Ми пропонуємо визначати його за формулами

$$\varphi_{\text{EI}} = 100\% (\text{OE} - \text{OI}) / (\text{OE} + \text{OI}) \quad (11, \text{а})$$

або після простих математичних перетворень

$$\varphi_{\text{EI}} = 100\% (\varphi_{\text{ЕК}} - \varphi_{\text{ІМ}}) / (\varphi_{\text{ЕК}} + \varphi_{\text{ІМ}}), \quad (11, \text{б})$$

де ОІ — обсяг імпорту послуги на територію ринку; ОЕ — обсяг експорту послуги на територію інших ринків.

Показник з формули (11) можна застосовувати як для банківського, так і для страхового сектору. Його значення коливається від –100% до +100%. У першому випадку $\text{OE} = 0$, $\varphi_{\text{ЕК}} = 0\%$, $\varphi_{\text{EI}} = -100\%$, і ринок виключно імпортує послугу чи товар; у другому випадку $\text{OI} = 0$, $\varphi_{\text{ІМ}} = 0\%$, $\varphi_{\text{EI}} = 100\%$, і ринок виключно експортує послугу чи товар. Нульове значення показує рівність обсягів імпорту та експорту послуги. Показники, які відповідають умові $-100\% < \varphi_{\text{EI}} < 100\%$, характеризують спеціалізацію ринку як експортного ($\varphi_{\text{EI}} > 0$) або як імпортного ($\varphi_{\text{EI}} < 0$).

Інтегральний показник відкритості ринку

Вважаємо за доцільне узагальнити підхід шляхом результуючого оцінювання рівня відкритості ринку. Наші попередні розрахунки свідчать про невисокі кореляції наведених показників відкритості (з коефіцієнтами регресії, які не перевищують 0,7). Саме тому ми пропонуємо визначати *інтегральний показник відкритості ринку φ (%)*. Дві найбільш очевидні можливості для визначення φ зводяться до його розрахунку як 1) середнього арифметичного окремих індексів відкритості, 2) середнього геометричного окремих індексів відкритості.

У першому випадку вираз для φ матиме вигляд:

для банківського сектору

$$\varphi = (\varphi_{\text{ІМ}} + \varphi_{\text{ЕК}} + \varphi_{\text{БП}} + \varphi_{\text{N}} + \varphi_{\text{A}}) / 5, \quad (12)$$

для страхового сектору

$$\varphi = (\varphi_{\text{ІМ}} + \varphi_{\text{ЕК}} + \varphi_{\text{ЧП}} + \varphi_{\text{N}} + \varphi_{\text{A}} + \varphi_{\text{ПП}}) / 6. \quad (13)$$

Кількість показників у чисельнику і знаменники формул (12) і (13) може змінюватися залежно від наявних статистичних даних для певного ринку.

У другому випадку вираз для φ матиме вигляд:

для банківського сектору

$$\varphi = \sqrt[5]{\varphi_{\text{ІМ}} \cdot \varphi_{\text{ЕК}} \cdot \varphi_{\text{БП}} \cdot \varphi_{\text{N}} \cdot \varphi_{\text{A}}}, \quad (14)$$

для страхового сектору

$$\varphi = \sqrt[6]{\varphi_{\text{ІМ}} \cdot \varphi_{\text{ЕК}} \cdot \varphi_{\text{ЧП}} \cdot \varphi_{\text{N}} \cdot \varphi_{\text{A}} \cdot \varphi_{\text{ПП}}}. \quad (15)$$

Як і у попередньому випадку, степінь кореня залежить від кількості наявних показників: скільки показників, таке і значення степені.

Зрозуміло, що вибір методу визначення показника φ не обмежується тільки наведеними в даній статті можливостями і залежить від глибини аналізу і наявних даних про СКІК і БІК. Наприклад, інтегральний показник можна було б розраховувати як середнє зважене проміжних показників. Як перше наближення далі ми обираємо найпростіший варіант формул (12) і (13).

Класифікація ринків за критерієм відкритості

Для повноти опису і формулювання методики комплексної оцінки відкритості ринку ми систематизували підходи вчених-економістів, використали відомі моделі та визначення в природничих науках і розробили чотирирівневу класифікацію ринків за ступенем відкритості φ та відповідні критерії для наведених індексів (таблиця 1, де індекс φ може бути будь-яким з показників φ_{IM} , φ_{EK} , φ_{CP} і φ_{BP} , φ_N , φ_A , φ_{PP}).

Розроблену класифікацію можна застосовувати для аналізу відкритості будь-якого ринку послуг і товарів. Ми врахували критерії, які мають місце в природничих науках, і виокремили критерії для автаркічного “ізолюваного” і незалежного “закритого” ринків. З точки зору фізики, такі ринки (системи) мають аналогію в квантовій фізиці і можуть бути досліджені за допомогою апарату хвильової функції, імовірнісного підходу і хвильових рівнянь Шредингера в моделях потенціальної ями з нескінченними стінками або потенціального бар’єра з високими стінками. У теорії суцільних середовищ (у фізиці) такі ринки мають аналогію з моделями середовищ за нульових і низьких температур. На нашу думку, відповідний підхід може бути застосований для аналізу поведінки і ступеня відкритості економічних систем і, зокрема, ринків банківських і страхових послуг (табл. 1).

Відкриті ринки поділено на чотири рівні: від оптимального для України – в інтервалі значень $10\% < \varphi \leq 35\%$ до афілійованого – $\varphi > 75\%$ (табл. 1). Чим вищим є значення показника відкритості, тим нижчими будуть бар’єри входження іноземного капіталу на ринок. Як вже зазначалося, важливим порогом показника відкритості є величина $\varphi = 50\%$, коли з’являється свобода вибору між вітчизняними і зарубіжними постачальниками послуг, а вплив іноземних гравців на ринок стає рівним впливу національних постачальників послуг.

Таблиця 1

Характеристики відкритості ринку залежно від критерію для показника φ^*

Типи ринку	Рівень (якість ринку)	Критерій відкритості	Економічні характеристики ринку
			Моделі в природничих науках
Ізолюваний (isolated)	0 – “isolated” (ізолюваний)	$0\% < \varphi < 1\%$	Ринок є ізолюваним, автаркічним. Вплив іноземних постачальників відсутній або нівельований. Ринок відгороджений і має зависокі бар’єри входження
			Моделі потенціальної ями чи потенціального бар’єра з нескінченними стінками в квантовій фізиці – хвильовий імовірнісний підхід. Модель середовищ за нульових температур
Закритий (close)	1 – “close independent” (закритий та автономний)	$1\% \leq \varphi \leq 10\%$	Ринок є закритим, бар’єри входження на ринок і виходу з нього є високими. Динаміка ринку визначається внутрішніми силами. Ринок є незалежним, автономним. Вплив екзогенних факторів, іноземних постачальників є низьким
			Квантово-механічна модель тунельного ефекту і потенціального бар’єра з високими стінками. Модель низькотемпературних середовищ

Закінчення таблиці

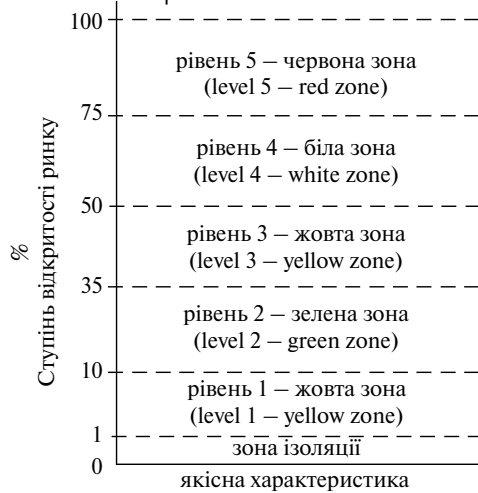
Відкритий (open)	2 – "open optimal" (відкритий і оптимальний)	$10% < \varphi \leq 35%$	Ринок є відкритим, має високу незалежність. Вплив іноземних гравців є помірним. Частка іноземних учасників ринку є оптимальною. Забезпечено національні переваги Квантово-механічні моделі низького потенціального бар'єра, надбар'єрних переходів.
	3 – "open dependent" (відкритий і залежний)	$35% < \varphi \leq 50%$	Ринок є відкритим і помітно залежить від інших ринків і транснаціональних постачальників послуг. Бар'єри входження на ринок є низькими. Для споживача і гравців на ринку діє свобода вибору між вітчизняними і зарубіжними постачальниками. Вплив іноземних гравців на ринку є високим, але меншим за національних постачальників послуг Надбар'єрні переходи в квантовій фізиці або моделі класичної фізики. Напівкласичні моделі середовищ із співмірними потенціальною і кінетичною енергіями взаємодії атомів і молекул
	4 – "open strong dependent" (відкритий та сильно залежний)	$50% < \varphi < 75%$	Ринок є відкритим і значною мірою залежним від іноземних гравців, екзогенних факторів. Є загроза монополізації ринку іноземними компаніями Моделі вільного руху і класичних законів фізики, кінетична енергія руху є більшою за потенціальну енергію взаємодії. Модель реального газу
	5 – "affiliated" (відкритий та афілійований)	$\varphi > 75%$	Ринок приєднаний до іншого або є частиною іншого. Бар'єри входження на ринок відсутні. Межі ринку вимагають додаткового дослідження. Вплив іноземних гравців і постачальників є домінуючим. Небезпечний стан ринку з втратою національних переваг. Розвиток ринку залежить від екзогенних факторів Класична механіка відкритих систем і гідродинаміка течій з відкритими межами

* Розроблено авторами.

Для відкритого ринку з показником $\varphi > 50%$ виникає небезпека втрати національних переваг і монополізації ринку іноземними гравцями, а його розвиток здебільшого залежить від іноземних гравців та екзогенних факторів. В окремих випадках можливою є ситуація з $\varphi > 75%$, коли територіальні межі досліджуваного ринку визначено помилково або він є афілійованим, приєднаним до іншого, або є його частиною. Відкриті ринки можуть бути описані відповідними рівняннями

за допомогою моделей класичної, напівкласичної фізики і квантово-механічних моделей надбар'єрних переходів. Чим вищими є значення показника відкритості, тим придатнішими для опису стають підходи класичної фізики.

Для повноти опису візуалізуємо запропоновану класифікацію на рисунку у вигляді багатошарового кольорового “коктейлю-світлофора” із зазначенням шарів (як у коктейлі) і кольорів оптичної сигналізації (як у світлофорі). Такий “коктейль-світлофор” показує зелені оптимальні, помірні і попереджувальні жовті, небажані білі і неприпустимі червоні зони ступеня відкритості ринку. Ми бачимо, що рівні 2, 3, 4, 5 характеризують відкриті ринки з індексом $\varphi > 10\%$, а рівні 0, 1 – закриті та ізолювані ринки з показником $\varphi \leq 10\%$.

“Коктейль-світлофор” – пошарове уявлення про ступінь відкритості ринку

Рівні 0, 1 для значень $\varphi \leq 10\%$ відповідають закритим та ізолюваним ринкам; рівні 2, 3, 4, 5 для $\varphi > 10\%$ характеризують відкриті ринки; зелений шар рівня 2 для $10\% < \varphi < 35\%$ характеризує оптимальний рівень із збереженням національних переваг.

Кольори зон пояснено (але не наведено) у зв’язку з чорно-білим форматом журналу.

Результати

Визначимо динаміку ступенів відкритості для вибіркового фінансових ринків України за даними поточного рахунку платіжного балансу НБУ, даними Нацком-фінпослуг та інших офіційних джерел, публікацій інших дослідників (табл. 2). Наведені показники мають продемонструвати відносні величини надання фінансових послуг за рахунок іноземного капіталу. Саме тому розрахунки показників φ_{IM} , φ_{EK} , φ_{BP} , φ_{CP} за формулами (2)–(5) було здійснено для БІК і СКІК, у яких частка капіталу, яка належить іноземному інвестору, становить не менш як 50%.

Таблиця 2

Еволюція відкритості ринків фінансових послуг України *

Банківський сектор (%)							
Роки	φ_{IM}	φ_{EK}	φ_{BP}^{**}	φ_N	φ_A^{***}	φ_A^{****}	φ
2001	–	–	–	14,8	3,3	12,5	13,7
2005	–	–	–	12,1	9,6	19,5	15,8
2010	–	–	–	31,3	35,8 / 40,6 / 44,1	49,3	40,3
2013	–	–	–	27,2	34,0 / 33,4	56,4	39,1
2014	–	–	–	31,3	32,5 / 33,3	44,4	36,2
2015	–	–	35,0	35,0	40,6 / 43,3	34,7	36,7
2016	–	–	65,0	39,8	56,0 / 49,2 / 54,1	33,8	47,9

Закінчення таблиці

Страховий сектор (%)							
Роки	Φ_{IM}	Φ_{EK}	$\Phi_{ЧП}$	$\Phi_{ПП}$	Φ_N	Φ_A^{***}	Φ
2001	1,0	20,2	23,5	39,5	6,1	8,7	16,5
2005	1,0	4,6	—	10,8	14,6	13,4	6,2
2010	1,1	3,0	40,5	9,2	25,2	26,5	17,6
2013	1,1	4,2	42,2	18,7	17,9	30,8 / 28,3	19,2
2014	0,7	5,0	46,8	15,8	18,3	33,1	20,0
2015	1,1	5,2	52,8	25,5	19,4	32,5	22,8
2016	1,8	7,3	50,6	31,2	19,0	25,3	22,5

* Розраховано авторами за офіційними даними НБУ, Нацкомфінпослуг (Національний банк України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://nfr.gov.ua/>), даними публікацій інших дослідників для експорту та імпорту послуг і участі іноземних інвесторів. Інтегральний показник відкритості визначено як середнє арифметичне за формулами (12) і (13).

** Розраховано авторами для 2015–2016 рр. за формулою (4) для банків іноземних банківських груп на основі показника доходів $\Phi_{БП}$ і загальних доходів усіх банків БП.

*** Розраховано авторами на основі розмірів іноземного капіталу у статутному капіталі БІК і СКІК та обсягів статутних капіталів усіх постачальників послуг на ринку. Розділовий знак ("/") показує отримані результати за різними джерелами інформації.

**** Розраховано авторами по 2014 р. на основі активів БІК і загальних активів всіх банків на ринку; після 2014 р. — на базі активів банків іноземних банківських груп і загальних активів усіх банків.

Розглянемо отримані результати. По-перше, відразу можна виявити проблему асиметрії інформації: інформація для банківського сектору здебільшого залишається недослідженою і недосяжною (з 5 показників для БІК і БІБГ нам вдалося знайти дані та визначити лише 3). Дещо кращою є ситуація для страхового ринку.

У цілому динаміка ступеня відкритості банківського і страхового секторів України за останні два десятиліття характеризується поступовим зростанням впливу іноземних гравців на ринках фінансових послуг. До 2004 р. такі ринки були закритими, після 2005 р. — відкритими. З таблиці 2 ми бачимо, що останні 5–10 років дані сектори є відкритими і межують на рівнях оптимального і залежного ринків (див. рис.).

Детальний аналіз банківського сектору України говорить про відкритість за активами БІК ($\Phi_A > 35\%$ для 2015–2016 рр.) та істотну залежність від іноземних гравців та екзогенних факторів за показником банківських послуг ($\Phi_{БП} = 65\%$ для 2016 р.). За даними для 2016 р., інтегральний показник відкритості $\Phi = 47,9\%$ перебуває на рівні 3 — "open dependent" (відкритий і залежний), коли вплив БІК і БІБГ приблизно дорівнює впливу національних постачальників послуг. Цей показник перевищує рівень 40%, зафіксований у наказі *.

Детальний аналіз страхового ринку України за останні 25 років виявляє: а) ізоляцію щодо імпорту страхових послуг; б) закритість щодо експорту страхових послуг; в) відкритість і високу залежність від транснаціональних постачальників за чистими преміями; г) оптимальну відкритість за операціями перестраховування, активами і кількістю СКІК на ринку. За останні роки інтегральний показ-

* Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

ник відкритості страхового ринку майже не змінювався, був на рівні 20% і перебував у межах оптимального рівня 2 – “open optimal” (див. табл. 1). Цей показник відповідає оптимальному індикатору економічної безпеки*.

Аналіз спеціалізації страхового ринку у 2016 р. за допомогою показника внутрішньогалузевої спеціалізації виявляє додатне значення $\varphi_{EI} > 0$: $\varphi_{EI} = +60,4\%$, що характеризує такий ринок як експортоорієнтоване середовище.

Істотна зміна поведінки зазначених величин за короткий час може свідчити про те, що на ринку змінилися умови і правила для іноземних інвесторів. Останні 4–5 років суттєвих змін у показниках відкритості не відбувалось ані в банківському, ані в страховому секторах. Найбільший темп змін у 2015–2016 рр. був за показником φ_{BP} для групи “банків іноземних банківських груп”, доходи яких перевищили 50% і вже охопили 65% ринку банківських послуг.

Висновки

На основі проведеного аналізу розкрито нові підходи до визначення відкритості ринків фінансових послуг і запропоновано критерії для кількісного та якісного аналізу участі іноземних гравців на ринку. Ключовим кількісним показником обрано коефіцієнт відкритості. Запропонована методологія комплексної оцінки відкритості ринку спирається на класифікацію типів ринків за критерієм відкритості, на відомі економічні нормативи і моделі явищ у природничих науках. Візуалізовано такий підхід у вигляді багат шарового “коктейлю-світлофора” із зазначенням зелених оптимальних, помірних жовтих, небажаних білих і неприпустимих червоних зон. Узагальнення підходу зроблено за допомогою інтегрального показника відкритості ринку.

Застосування методології оцінки відкритості ринку для аналізу діяльності банків і страховиків з іноземним капіталом на ринках фінансових послуг України показало, що в останні роки банківський і страховий сектори є відкритими і межують, відповідно, на рівнях залежного і оптимального ринків.

Подальші дослідження слід спрямувати на формулювання і перевірку гіпотез щодо впливу БІК, БІБГ і СКІК на конкурентоспроможність і показники ринків на основі кореляційно-регресійного аналізу, який спирається на великі масиви інформації про БІК, БІБГ і СКІК. Відповідне дослідження може слугувати другим етапом аналітичних розрахунків розробленої методології оцінки відкритості ринку.

Список використаної літератури

1. Барановський О.І. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусі // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 9. – С. 12–20.
2. Гесць В.М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. – К. : Інститут економіки та прогнозування; Фенікс, 2003. – 1008 с.
3. Дзюблюк О.В., Владимир О.І. Іноземний капітал у банківській системі України: вплив на розвиток валютного ринку та діяльність банків // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 5. – С. 26–33.
4. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. – К. : КНЕУ, 2001. – 309 с.
5. Залетов О.М. Вплив страховиків з іноземним капіталом на страховий ринок України // Ринок цінних паперів України. – 2014. – № 1-2. – С. 77–84.

* Там же.

6. Корнилюк Р. Українські банки в тенетах іноземного капіталу // Економічна правда. — 2009. — 12 травня [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/05/12/192705/>.
7. Міщенко В., Набок Р. Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 11. — С. 38–44.
8. Саніна О.Р., Кірієнко Ю.А. Індикатори оцінки відкритості економічної системи України / Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : зб. наук. праць // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2011. — № 704. — С. 158–166.
9. Смовженко Т., Другов О. Управління процесом зростання участі іноземних інвесторів у роботі банківської системи України // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 1. — С. 16–19.
10. Шпірян Л.В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : моногр. — К. : Видавництво "Центр Учбової Літератури", 2014. — 458 с.
11. Гладких Д.М. Вплив присутності банківського капіталу російського походження на стабільність банківської системи України // Стратегічні пріоритети. — 2015. — № 3 (36). — С. 64–72.
12. Berger A.N., DeYoung R. Technological Progress and the Geographic Expansion of the Banking Industry // Journal of Money, Credit and Banking. — 2006. — Vol. 38. — P. 1483–1513.
13. Bordo M., Eichengreen B., Kim J. Was there really an earlier period of international financial integration comparable to today? / NBER Working Paper No. 6738. — 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nber.org/papers/w6738.pdf>.
14. Claessens S., Van Horen N. Impact of Foreign Banks / De Nederlandsche Bank Working Paper No. 370. — 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.dnb.nl/binaries/working%20Paper%20370_tcm46-284840.pdf.
15. Cummins J.D., Venard B. Insurance market dynamics: between global developments and local contingencies // Risk Management and Insurance Review. — 2008. — Vol. 11. — No. 2. — P. 295–326.
16. De Haas R., Van Lelyveld I. Internal capital markets and lending by multinational bank subsidiaries // Journal of Financial Intermediation. — 2010. — Vol. 19. — P. 689–721.
17. Hardwick P., Dou W. The competitiveness of EU insurance industries // The Service Industries Journal. — 1998. — Vol. 18. — Iss. 1. — P. 39–53.
18. Ma Y.-L., Pope N. Foreign share, insurance density, and penetration: an analysis of the international life insurance market // Risk Management and Insurance Review. — 2008. — Vol. 11. — No. 2. — P. 327–347.
19. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения: учебник. — М. : Юристъ, 1999. — 368 с.
20. Ніконенко У.М. Макроекономічні індикатори відкритості глобальної економіки // Наукові записки. — 2012. — № 4. — С. 54–63.
21. Ладиченко К.І. Індикатори вимірювання зовнішньоторговельної відкритості національної економіки // Економічний простір. — 2015. — № 95. — С. 16–25.
22. Finger M.K. ICC open market index 3rd Edition 2015 / International Chamber of Commerce. — 2015. — September. — 36 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://cdn.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/01/ICCs-OPEN-MARKETS-INDEX-3RD-EDITION-2015.pdf>.

23. Булатов А.С. Мировая экономика и международные экономические отношения. Полный курс : учебник. – М. : КноРус, 2017. – 916 с.
24. Бачинська О. Залучення іноземного капіталу на страховий ринок України: контекст збереження та захист інтересів його суб'єктів. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Economics/72788.doc.htm.
25. Peterson J., Barras R. Measuring International Competitiveness in Services // Service Industries Journal. – 1987. – Vol. 7. – Iss. 2. – P. 131–142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02642068700000014>.
26. Валитов С.С. Конкурентное право Украины. – Донецк : Донецкий национальный университет, 2005. – 383 с.
27. Грод А.М. Оцінка стану конкурентного середовища на ринку меблевої продукції та основні напрями його розвитку // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 46–54.

References

1. Baranovs'kyi O.I. *Inozemnyi kapital na rynkakh bankivs'kykh posluh Ukrainy, Rosii ta Bilorusi* [Foreign capital in the markets of banking services of Ukraine, Russia and Belarus]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy – Herald of the National Bank of Ukraine*, 2007, No. 9, pp. 12–20 [in Ukrainian].
2. Heyets V.M. *Ekonomika Ukrainy: Stratehiya i Polityka Dovhostrokovoho Rozvytku* [Economy of Ukraine: Strategy and Policy of Long-term Development]. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, Feniks, 2003 [in Ukrainian].
3. Dzyublyuk O.V., Vladymyr O.I. *Inozemnyi kapital u bankivs'kii systemi Ukrainy: vplyv na rozvytok valyutnoho rynku ta diyal'nist' bankiv* [Foreign capital in the banking system of Ukraine: an impact on the currency market development and banks activity]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy – Herald of the National Bank of Ukraine*, 2014, No. 5, pp. 26–33 [in Ukrainian].
4. Ermoshenko M.M. *Finansova Bezpeka Derzhavy: Natsional'ni Interesy, Real'ni Zagrozy, Stratehiya Zabezpechennya* [Financial Security of the State: National Interests, Real Threats, Strategy of Providing]. Kyiv, KNEU, 2001 [in Ukrainian].
5. Zaletov O.M. *Vplyv strakhovykiv z inozemnym kapitalom na strakhovyi rynek Ukrainy* [Influence of the insurers with foreign capital on insurance market of Ukraine]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy – Securities Market of Ukraine*, 2014, No. 1-2, pp. 77–84 [in Ukrainian].
6. Kornilyuk R. *Ukrayins'ki banky v tenetakh inozemnoho kapitalu* [Ukrainian banks in the networks of foreign capital]. *Ekonomichna Pravda – Economic truth*, May 12, 2009, available at: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/05/12/192705/> [in Ukrainian].
7. Mischenko V., Nabok R. *Rol' inozemnoho kapitalu v bankivs'komu sektori krainy* [The role of foreign capital in the banking sector of the country]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy – Herald of the National Bank of Ukraine*, 2005, No. 11, pp. 38–44 [in Ukrainian].
8. Sanina O.R., Kirienko Yu.A. *Indykatory otsinky vidkrytosti ekonomichnoi systemy Ukrainy, v: Menedzhment ta pidpryemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku: zbirnyk naukovykh prats'* [Indicators of Ukraine's economy openness measure,

in: Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development: coll. of sci. works]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnikha"* — *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 2011, No. 704, pp. 158–166 [in Ukrainian].

9. Smovzhenko T., Drugov O. *Upravlinnyya protsesom zrostannya uchasti inozemnykh investoriv u roboti bankivs'koi systemy Ukrainy* [Managing the process of increasing the participation of foreign investors in the banking system of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy* — *Herald of the National Bank of Ukraine*, 2008, No. 1, pp. 16–19 [in Ukrainian].

10. Shirinyan L.V. *Finansove Rehulyuvannya Strakhovoho Rynku Ukrainy: Problemy Teorii ta Praktyky* [Financial Regulation of Ukraine's Insurance Market: Problems of Theory and Practice]. Kyiv, PH "Textbooks Center", 2014 [in Ukrainian].

11. Gladkykh D.M. *Vplyv prysutnosti bankivs'koho kapitalu rosiis'koho pokhodzhennya na stabil'nist' bankivs'koi systemy Ukrainy* [Influence of presence of a banking capital of the Russian origin on stability of a banking system of Ukraine]. *Stratehichni priorytety — Strategic Priority*, 2015, No. 3 (36), pp. 64–72 [in Ukrainian].

12. Berger A.N., DeYoung R. Technological Progress and the Geographic Expansion of the Banking Industry. *Journal of Money, Credit and Banking*, 2006, Vol. 38, pp. 1483–1513.

13. Bordo M., Eichengreen B., Kim J. Was there really an earlier period of international financial integration comparable to today? *NBER Working Paper* No. 6738, 1998, available at: <http://www.nber.org/papers/w6738.pdf>.

14. Claessens S., Van Horen N. Impact of Foreign Banks. *De Nederlandsche Bank Working Paper* No. 370, 2013, available at: https://www.dnb.nl/binaries/working%20Paper%20370_tcm46-284840.pdf.

15. Cummins J.D., Venard B. Insurance market dynamics: between global developments and local contingencies. *Risk Management and Insurance Review*, 2008, Vol. 11, No. 2, pp. 295–326.

16. De Haas R., Van Lelyveld I. Internal capital markets and lending by multinational bank subsidiaries. *Journal of Financial Intermediation*, 2010, Vol. 19, pp. 689–721.

17. Hardwick P., Dou W. The competitiveness of EU insurance industries. *The Service Industries Journal*, 1998, Vol. 18, Iss. 1, pp. 39–53.

18. Ma Y.-L., Pope N. Foreign share, insurance density, and penetration: an analysis of the international life insurance market. *Risk Management and Insurance Review*, 2008, Vol. 11, No. 2, pp. 327–347.

19. Avdokushin E.F. *Mezhdunarodnye Ekonomicheskie Otnosheniya* [International Economic Relations]. Moscow, Yurist, 1999 [in Russian].

20. Nikonenko U.M. *Makroekonomichni indykatory vidkrytosti global'noi ekonomiky* [Macroeconomic indicators of global economics openness]. *Naukovi zapysky — Scientific notes*, 2012, No. 4, pp. 54–63 [in Ukrainian].

21. Ladychenko K.I. *Indykatory vymiryuvannya zovnishn'otorhovel'noi vidkrytosti natsional'noi ekonomiky* [Indicators for measuring foreign trade openness of the national economy]. *Ekonomichniy Prostir — Economic Space*, 2015, No. 95, pp. 16–25 [in Ukrainian].

22. Finger M.K. ICC open market index 3rd Edition 2015. International Chamber of Commerce, 2015, September, available at: <https://cdn.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/01/ICCs-OPEN-MARKETS-INDEX-3RD-EDITION-2015.pdf/>.

23. Bulatov A.S. *Mirovaya Ekonomika i Mezhdunarodnye Ekonomicheskie Otnosheniya* [World Economy and International Economic Relations]. Moscow, KnoRus, 2017 [in Russian].

24. Bachyns'ka O. *Zaluchennya inozemnoho kapitalu na strakhovyi rynek Ukrainy: kontekst zberezhennya ta zakhyst interesiv yoho sub"ektiv* [Attracting the foreign capital to insurance market of Ukraine: the context of preservation and protection of interests of its subjects]. 2010, available at: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Economics/72788.doc.htm [in Ukrainian].

25. Peterson J., Barras R. Measuring International Competitiveness in Services. *The Service Industries Journal*, 1987, Vol. 7, Iss. 2, pp. 131–142, available at: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02642068700000014>.

26. Valitov S.S. *Konkurentnoe Pravo Ukrainy* [Competitive Law of Ukraine]. Donetsk, Donetsk National University, 2005 [in Russian].

27. Grod A.M. *Otsinka stanu konkurentnoho seredovyshcha na rynku meblevoi produkcii ta osnovni napryamy ioho rozvytku* [Assessment of the competitive environment in the market of furniture products and the main directions of its development]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 2010, No. 9 (111), pp. 46–54 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 1 вересня 2017 р.
